

Ad libros controversos seu ἀντιλεγόμενους pertinent « Sapientia Salomonis, Sapientia Sirach, Esther, Judith, et Tobias. Cum his etiam numerantur sequentes: Machabaeorum libri quatuor, Ptolomaici, Psalmi et canticum Salomonis, Susanna. Hi sunt libri controversi V. T. » Sequitur classis apocryphorum, inter quos sunt « libri Sophoniae prophetae, Zachariae patris Ioannis, Baruch, Habbaeue, Ezechiel, Daniel falso inscripti » (ψευδεπιγραφαί) (1).

Gregorius Naz. et Amphilocheus, si carmen ad Seleucum Amphilochei est et non etiam ipsum Gregorii, monent imprimis sicut Athanasius et auctor Synopsis, catalogum ss. librorum se designare, ut fideles ab apocryphis sibi caveant, librorum inquam, quos in canone esse iam certo constat. Ita Gregorius: « ne peregrinis libris decipiaris mente; sunt enim multa prava figmenta sub falsis inscriptionibus, accipe, amice, hunc a me numerum librorum, qui definito iudicio inserti sunt » τὸν ἑγκριτὸν ἀριθμὸν. Numerat eosdem 22, quos Athanasius, omittens et ipse librum Esther, et in N. T. recenset omnes ommissa Apocalypsi. Tum concludit: « habes omnes; si quid extra hos est, non est in genuinis Scripturis » (οὐκ ἐν γνησiais). In carmine ad Seleuc. eadem est Scripturarum numeratio; liber Esther vero dicitur poni a quibusdam in canone ut certus, τινες προσεγκρινουσι; in libris N. T. indicatur controversia de epp. Heb. 2. Pet. 2. et 3. Io. Iud. et de Apocalypsi; epistola vero Iacobi numeratur inter Scripturas indubitatas. Conclusio: « hic certissimus fuerit canon Scripturarum divinitus inspiratarum » οὗτος ἀψευδέστατος κανὼν ἀν' εἰη τῶν θεοπνεύστων γραφῶν.

Cyrillus Hieros. eodem prorsus modo ut Patres hactenus commemorati, haec duo significat, videlicet in recensendo catalogo librorum sacrorum scopum sibi esse praefixum prae-muniendi catechumenos ab apocryphis, nec alios numerandi quam libros unanimi consensu ab omnibus admissos. « Stu-

(1) Patet per se, libros Susannae, Baruch etc. hic memoratos diversos esse a genuinis, quos supra posuit inter canonicos. Liber Baruch apocryphus syriace exstat in Polyglottis Parisiensibus et Londinensibus (T. IV.) sub nomine *Epistolae primae*.

diose ab ipsa Ecclesia discere, qui sint veteris Testamenti libri, qui vero novi; nec quidquam apocryphorum legas. Qui nescis, quae apud omnes in confesso sunt, quid circa dubia frustra laboras (1)? Lege divinas Scripturas, illos 22 libros V. T. a LXXII interpretibus translatos... Horum 22 libros lege, cum apocryphis autem nihil habeto commune. Hos solos studiose meditare, quos etiam in Ecclesia cum certa fide (μετὰ παύρησις) legimus. Multo prudentiores et religiosiores te erant Apostoli et veteres Episcopi, Ecclesiae praesides, qui eos tradiderunt. Tu ergo, Ecclesiae filius cum sis, ne transponas terminos. » Sequitur recensio librorum V. T. secundum numerandi modum Hebraeorum; cum Ieremia vero ut librum unum ponit « Baruch et Lamentationes et epistolam, » sicut ab Athanasio factum esse vidimus. Esther numerat inter 22 canonicos, et ideo ad numerum servandum iungit Ruth cum Iudie. in unum. In N. T. ponit omnes excepta Apocalypsi. Concludit: « reliqua omnia extra sunt in secundo loco, et quae in Ecclesia non leguntur, ea neque privatim legas, sicut iam audisti. » Indicat videlicet Cyrillus, quod alii Patres illius aetatis distincte docent, tres esse ordines librorum, primo loco 22 ex canone Hebraeorum, secundo loco alios libros *legendos*, tertio apocryphos, qui in Ecclesia non leguntur, nec privatim legendi sunt. Quod ait editor Opp. Cyrilli Touttée, in secundo loco ἐν δευτέρῳ idem esse ac in nullo loco, tum per se absurdum est nec ullo modo exemplis ab eo allatis probatur, tum repugnat doctrinae omnium Patrum illius aetatis ac praxi omnium Ecclesiarum et ipsius Cyrilli sententiae, qui libris extra numerum 22 positus tanquam Scriptura sacra utitur in hoc ipso catecheson opere (vide p. 412.).

Hieronymus in Prologo galeato recenset solos libros V. T. qui adhuc exstant in hebraico textu, quos omnes in latinum vertendi tum iam consilium inierat. *His itaque libris qui hebraice supersunt, iste prologus, inquit, est a velut galeatum principium, ut scire valeamus, quidquid extra hos est, inter apocrypha esse ponendum.* Igitur Sapien-

(1) Ὁ γὰρ τὰ παρὰ πάντων ὁμολογούμενα μετὰ ἑαυτοῦ, τί περι τὰ ἀμφιβόλοισιν ἐπιπέσοις ματρί.

tia quae vulgo Salomonis inscribitur, et Iesu filii Sirach liber, et Iudith et Tobias et Pastor (1) non sunt in canone. Machabaeorum 1°. librum hebraicum reperi; 2°. graecus est, quod ex ipsa quoque phrasi probari potest. Quae cum ita se habeant, obsecro te lector, ne laborem meum reprehensionem existimes antiquorum. » Qui igitur libri inter hebraicas Scripturas et in censione etiam Hebraeorum reperiuntur, dicuntur a s. Hieronymo esse in canone; qui vero in usu quidem sunt ecclesiastico sed extra illum numerum, dicuntur *apocryphi* non absolute, sed *prae illo canone* h. e. in illo numero non comprehensi. Hoc sensu relativo ad canonem librorum, qui admittantur etiam ab Hebraeis et nullibi vocentur in dubium, nomen *apocryphi* h. l. intelligi debere, patet tum ex contextu tum ex addita monitione, ne quis hunc laborem quo solos libros hebraicos vertit, reprehensionem existimet antiquorum. His namque verbis satis indicatur, penes Christianos inde a prima antiquitate istud inter libros discrimen non fuisse agnitum. Patet deinde idem evidenter ex modo, quo ipse Hieronymus utitur libris extra Iudaeorum canonem positis (p. 413. sq.), postremo ex diserta attestazione, qua s. doctor ipse hos libros in usu Ecclesiae christianae fuisse, confirmat in prologo ad libros Salomonis.

Hoc in prologo ad ll. Salom. simul prae oculis habet canonem Iudaeorum et usum Ecclesiae, atque inter utrumque discrepantiam conciliare conatur. Postquam indicavit libros Ecclesiastici et Sapientiae inter Hebraeorum Scripturas non admitti, haec subiicit. « Sicut ergo Iudith et Tobiae

(1) Quod nomine Pastoris Hieronymus non opus notissimum Hermae sed librum iudaicum nemini auditum indicaverit, aut pro voce *Pastor* legendum sit *Philopator* et intelligatur 3° Machabaeorum, haec nihili sunt; quod in codice Urbinate nomen *Pastor* omittitur, commodum quidem sed vix probabile argumentum. Nihil succurrit melius, quam quod Hieronymus aliud agens inter dubios libros V. T. voluerit etiam obiter monere de hoc opere N. T. a nonnullis vetustis PP. citato sub nomine Scripturae.

Ridiculum est, quod legitur apud Ioannem Sarisburiensem (ep. 172. Bibl. Max. T. XXXIII. p. 468.). ubi *Ieremias et B.* (Baruch) dicuntur vidisse et legisse librum Pastoris!, qui ergo fuisset liber V. T. Sed probabiliter pro Ieremia et B. legendum *Ieronymus et Beda*.

et Machabaeorum libros legit quidem Ecclesia, sed eos inter canonicas Scripturas non recipit, sic et haec duo volumina legat ad aedificationem plebis, non ad auctoritatem ecclesiasticorum dogmatum confirmandam. *Si cui sane LXX interpretum magis editio placet, habet eam a nobis olim emendatam; neque enim nova sic cudimus, ut vetera destruamus.* » Videlicet hos omnes libros habet Ecclesia in sua lectione, siquidem omnes accepit sibi traditos in editione ecclesiastica graeca Alexandrina; non tamen accepit eos in illo canone, qui hebraicas tantum Scripturas complectitur. Porro ex hoc ipso librorum defectu in canone hebraicarum Scripturarum de pari illorum auctoritate apud quosdam tum temporis quaestiones ortae erant; unde Hieronymus (Prolog. in ll. Salom. iuxta LXX. T. X. p. 436) eos appellat *libros dubios* in comparatione cum certis, quales erant Scripturae hebraicae. « In Sap. et Ecclesi. calamo temperavi, inquit, tantummodo canonicas Scripturas vobis emendare desiderans, et studium meum *certis magis quam dubiis* commendare. » Hinc factum est, ut non ubique et apud omnes pari confidentia adferri potuerint ad auctoritatem ecclesiasticorum dogmatum confirmandam. Ipsemet Augustinus qui certe hos omnes libros habuit in canone Ecclesiae Africae, fatetur tamen quaestione nondum plene liquida, « *adversus contradictores* non tanta firmitate proferri, quae scripta non sunt in canone Iudaeorum » Civ. Dei XVII. c. 20. n. 1; idque fatetur simul attestans, libros eosdem « ab Ecclesia maxime occidentali antiquitus in auctoritatem recipi meruisse. »

Ex dictis clarum est, longe diverso sensu libros *apocryphos* appellari ab Hieronymo in Prologo galeato quam in aliis locis pluribus, ubi apocryphas Scripturas plane repudiat. Quando in Prologo ad Matth. T. VII. p. 6. appellat « *apocryphorum naenias mortuis magis haereticis quam ecclesiasticis vivis canendas,* » agit de apocryphis Evangeliiis; quando in Is. LXIV. 4. T. IV. p. 761. et contr. Rufin. I. II. n. 25. T. II. p. 619. praecipit: « *apocryphorum deliramenta conticeant,* » respicit apocryphos libros, quales erant « *Ascensio Isaiae* » et « *Apocalypsis Eliae.* »

Simili modo loquitur de Pseudo-Esdra in Prolog. in Esdr. et contr. Vigilant. n. 7; de Evangelio Iacobi contr. Helvid. n. 8; de apocryphis libris nomine Patriarcharum et Prophetarum inscriptis contr. Rufin. T. II. p. 523; contr. Vigilant. l. c.; in Eph. V. 30. T. VII. p. 659. Plane ergo erravit, qui has omnes apocryphorum reprehensiones ad illa etiam pertinere dixit, quae in Prologo galeato apocrypha nominantur (Folia trimestr. Tubing. 1839. p. 291).

Vides apud s. Hieronymum eo fere modo, quo apud alios Patres huius aetatis et sententiae, distingui tres librorum classes: eorum qui sunt in canone hebraico et omnibus certi; eorum qui leguntur suntque in usu ecclesiastico, sed non sunt in canone hebraico, atque ex hac ratione dubii et *prae canone hebraico* apocryphi; postremo eorum qui certo ad Scripturas non pertinent, sed sunt apocryphi repudiandi.

Rufinus eadem habet, quae Patres graeci paulo ante citati et quae Hieronymus. Primum ait, velle se enumerare « novi ac veteris Testamenti volumina, quae secundum maiorum Traditionem per ipsum Spiritum Sanctum inspirata creduntur et Ecclesiis Christi tradita; » quae quidem sententia praefixa enumerationi *duplicis ordinis* librorum Ecclesiae traditorum videtur omnino pertinere ad illam utrumque ordinem. Sequitur catalogus protocanonicorum V. T. et nullo dempto omnium librorum N. T. cum conclusione: « Haec sunt, quae Patres intra canonem concluderunt, et ex quibus fidei nostrae assertiones constare voluerunt. » Patres hic appellati non possunt esse alii praeter eos IV. saeculi, quos nominavimus. Prosequitur Rufinus: « Sciendum tamen est, quod et alii libri sunt, qui non canonici sed *ecclesiastici* a maioribus appellati sunt, id est Sapientia quae dicitur Salomonis, et alia Sapientia quae dicitur filii Sirah... Eiusdem vero ordinis libellus est Tobiae, et Judith et Machabaeorum libri.... Quae omnia legi quidem in Ecclesiis voluerunt, non tamen proferri ad auctoritatem ex his fidei confirmandam. Ceteras vero scripturas *apocryphas* nominant, quas in Ecclesiis legi noluerunt. »

Ubinam ante Rufinum libri controversi a maioribus fuerint « *ecclesiastici* » appellati hoc expresso nomine ad distin-

ctionem a libris canonicis et extra controversiam positus, non apparet. Videtur Rufinus prae oculis habuisse distinctionem Eusebii scriptoris ipsi notissimi, cuius historiam verterat in latinum; ex Eusebio ergo declaratio huius appellationis petenda est. Is autem distinguit Scripturas canonicas quae numquam in controversiam vocatae sunt, et Scripturas de quibus a nonnullis dubitatur, quae tamen « in plerisque Ecclesiis sunt publicae, » a quae plerisque sunt probatae, » quae « plerisque ecclesiasticorum virorum sunt cognitae » Euseb. H. E. l. III. cc. 25. 31. Redit ergo distinctio Rufini in libros *canonicos* et *ecclesiasticos* ad illam alteram in libros *ὑπελογουμένων*, de quibus nulla umquam erat dubitatio, et in libros *ἀντιλεγουμένων*, qui licet in usu essent publico tamquam Scriptura sacra, a quibusdam tamen in quaestionem vocabantur.

Reliqui sunt duo canones *Laodicenus LX.* et *ultimus inter apostolicos*. Laodicenus sive sit genuinus huius Concilii celebrati post medium saeculum IV. sive sit ei suppositus (1), nihil differt ab iis, quae ex aliis graecis PP. huius aetatis adtulimus. Primum scilicet severe proscribuntur libri apocryphi; tum recensentur libri, « quos legi oportet veteris Testamenti » 22 secundum numerationem hebraicam. Ingit autem, ut apud Athanasium et Cyrillum fieri vidimus, uno libro cum Ieremia a Baruch et Threnos et epistolas. » In N. T. concors cum Gregorio Naz. et Cyrillo Hierosol. recenset omnes excepta Apocalypsi.

(1) Ratio qua plures vetustiores et recentiores eruditi hunc canonem non genuinum esse putant, una fere est, quod collectores canonum saeculo VI. Dionysius Exiguus, Martinus Bracarenensis, et inter Graecos Ioannes Antiochenus canones alios quidem huius Concilii, non tamen hunc 60^m susceperunt in suas collectiones. Quod vero aliqui appellant ad vetustos graecos codices, qui habeant solum 59. canones Laodicenos, fallax est; in illis enim codicibus ut etiam in Nomocanone Photii (Mai Spicil. Rom. T. VII. P. II. p. 131.) ponuntur 59^m . et 60^m. ambo sub uno numero (Hefele Hist. Conc. T. I. p. 750.). Porro plures eruditi hoc Concilium ab Arianis Episcopis celebratum dicunt, et Theodosium Arianum existimant potissimum auctorem canonum, qui tamen deinceps, ad disciplinam quod pertinet, ab Ecclesia sint adoptati (Pagii Critica ad Annal. Baronii anno 314. n. 25. Opp. Baronii T. III. p. 587.)

Ultimus inter sic dictos canones apostolicos et, ut recentiores eruditi consentiunt, additus reliquis etiam tempore novissimus, nullius est auctoritatis non solum dogmaticae sed etiam historice spectatus. Non habet auctoritatem dogmaticam; imprimis enim canones hi apostolici sin minus a Gelasio certe ab Hormisda Pontifice (Decret. de libris recipiendis) recensiti sunt inter libros apocryphos. Praeterea quamvis quinquaginta priores a Dionysio Exiguo latinitate donati paulatim etiam in occidentali Ecclesia fuerint suscepti, posteriores tamen 35 nunquam admissi sunt. Nullius est auctoritatis historice, saltem si accipiatur ut recensio librorum sacrae Scripturae, multoque magis si intelligatur ut recensio plena. Sunt enim in hoc canone multa prorsus singularia, quae in nullo alio ss. librorum catalogo unquam visa, huius auctoris, quisquis fuerit, specialibus adiunctis vel singulari ingenio tribui debent. Huiusmodi sunt, quod licet omittat alios libros deutero-canonicos V. T., tamen ponit tres libros Machabaeorum, et secundum quosdam codices etiam Iudith in mediis libris protocanonicis; quod extra numerum protocanonicorum, ubi alii deutero-canonicos ponunt inter libros legendos, ipse memorat solum librum Ecclesiastici omittens etiam I. Sapientiae, licentia inaudita. Omnium vero alienissimum est, quod inter libros N. T. idque ante librum protocanonicum Actuum ponit duas epistolas Clementis et octo libros Constitutionum apostolicarum.

Ceterum ipsi Graeci, qui hunc etiam canonem in suo Concilio Trullano susceperunt velut ab Apostolis profectum, videntur illum intellexisse non ut recensio librorum solius divinae Scripturae, sed ut catalogum librorum, qui sive ex libris Scripturae sive ex aliis maxime auctoritatis commendentur prae reliquis ad lectionem; certe nunquam eum habuerunt ut canonem plenum librorum Scripturae. Nam non solum in ipso Trullano susceperunt ex synodis Africanis libros, qui in hoc canone apostolico praetereuntur (supra p. 435); sed etiam diserte reiecerunt Constitutiones apostolicas velut interpolatas ab haereticis, et neque has neque epistolas Clementis Ecclesia graeca unquam habuit velut partes Scripturae sacrae.

II. Expositis omnibus divergentibus catalogis librorum penes doctores orientales illius temporis, qui catalogi nec inter se consentiunt, nec cum canone Ecclesiae occidentalis nec cum usu communi totius Ecclesiae conveniunt; nunc demum opportunitas imo et necessitas nobis oritur hos canones deficientes comparandi cum constanti praxi totius Ecclesiae, non exceptis his ipsis doctoribus, in usu ss. librorum, pariterque cum unanimi doctrina Ecclesiae occidentalis et cum subsequente universali consensu. Ex hac enim comparatione consequentur certa principia, sine quibus verus sensus eorundem canonum divergentium intelligi et vindicari non potest.

1^m Principium. Nomine canonis et nomine canonicorum librorum intellexerunt Patres illi indicem eorum librorum et eos libros 22 Hebraeorum, qui etiam tum *apud omnes in confesso* erant, et de quibus *nulla erat mota quaestio* (ἔπιλογουμένοι). Unde libri, qui tum in controversiam vocari coeperant (ἀντιλεγόμενοι), erant quidem *extra canonem* collocandi eo sensu intellectum; at non ideo simpliciter negabatur, eos pertinere ad divinam Scripturam; sed tantum indicabatur de iis motam esse quaestionem, ac proinde eos non pertinere ad libros, de quorum pari cum ceteris auctoritate apud omnes citra controversiam constaret (1).

(1) Si opus est, denno monemus, nequaquam nos sequi sententiam manifeste falsam eorum, qui totam difficultatem facili negotio expediri posse existimant dicendo, Patres non Christianorum sed Iudaeorum canonem recensuisse. Si Melitonem, Origenem, Epiphanium, Hilarium initio memoratos, Leontium et Damascenum de quibus mox dicemus, excipias; Patres reliqui a nobis citati recensuerunt certissime canonem Christianorum et pro Christianis, ut ex contextibus evidenter constat. Sed in ipsis Scripturis sacris Christianorum distinxerunt duas classes, a) librorum qui absque controversia ab omnibus Christianis admitterentur ut s. Scriptura, et horum complexum appellabant *canonem*, i. e. catalogum Scripturarum extra controversiam. Quamvis vero hi libri (saltem maximam partem) sicut iidem, qui admittuntur etiam a Iudaeis, et imo ipsa distinctio in duas classes ortum habuerit ex comparatione Scripturarum Ecclesiae cum catalogo Iudaico; non tamen ideo PP. recensent canonem Iudaeorum aut pro Iudaeis. Quomodo enim loquentes de Iudaeorum sententia appellarent ad Traditionem Apostolorum, ad auctoritatem Ecclesiae et Patrum antecessorum, quibus argumentis ipsi confirmant

Hic sensus canonum probatur multipliciter. Nam a) Eusebius qui ceteris expressius sensum divisionis librorum in *ὁμολογούμενους* et *ἀντιλεγόμενους* declaravit, et post quem ceteri illam divisionem secuti sunt, synonyma habet haec duo, librum esse *canonicum* vel esse *in confesso apud omnes*; pariterque librum esse *extra canonem*, et esse probatum quidem et agnitum a multis sed tamen a nonnullis in *controversiam vocatum*. Ita l. III. c. 3. promittit testimonia veterum « de Scripturis, quae *canonicae* et *in confesso sunt apud omnes* » (περι των ἰνδίαθηκων και ὁμολογουμενων γραφων); ibidem epistolam 2 Petri dicit « non *canonicam*, quae tamen utilis visa multis *cum ceteris Scripturis frequentatur*; » l. III. c. 25. invicem opponit « *Scripturas in confesso apud omnes*, et alias *non canonicas quibus contradicitur, sed quae nihilominus a plerisque ecclesiasticorum virorum sunt agnitae*; » ibidem memorat *Scripturas a quibus contradicitur, sed quae tamen probatae sunt plerisque* » cf. c. 31. Contra vero libri *apocryphi* ib. c. 3. sunt scripta, « quae omnino non novimus in catholicis tradita » οὐδ' ὄλωσ ἰσμεν ἐν καθολικοις παραδεδομενα.

b) Nomina *canon* et *canonica Scriptura* etiam a Patribus latinis illa aetate usurpari consuevisse strictiori significatione de libris qui sunt in canone hebraico, quin ideo aliis libris auctoritas canonica apud Christianos negari intelligeretur, manifestum est ex s. Augustino Civ. Dei XVIII. c. 36. « Restituto tempore, inquit, non reges sed principes fuerunt usque ad Aristobulum, quorum supputatio tempo-

canonem, quem recensent librorum extra controversiam seu τον ὁμολογουμενων? Quomodo in canone Iudaeorum ponentur libros N. T. quos adnumerant? b) Praeter hos libros in *canone* h. e. in *catalogo indubitatorum* positos enumerant alias *Scripturas Christianorum*, quibus a nonnullis contradicitur, seu quae sunt *libri antiλεγόμενοι*. Verum est, hos esse libros qui desunt in canone Iudaeorum, et inde reperti primam originem controversiae inter ipsos Christianos; at non propterea appellantur *libri controversi* (ἀντιλεγόμενοι), quia Iudaei eis contradicunt; sed erant controversi, quatenus aliqui doctores christiani de his dubitabant, atque ideo numerabantur *extra canonem* h. e. extra catalogum *indubitatorum*, non autem solum extra canonem Iudaicum, de quo isti Patres non erant solliciti.

rum *non in Scripturis sanctis, quae canonicae appellantur*, sed in aliis invenitur, in quibus sunt et *Machabaeorum libri, quos non Iudaei sed Ecclesia pro canonicis habet.* »

c) Declarant ipsi illi Patres orientales, in primo ordine quem secundum archetypum censionis hebraicae ab Origene exhibitae appellant *canonem*, eos solos libros se comprehendere voluisse, qui a nemine in quaestionem vocati sint, « de quibus plena est persuasio, » ut ait Athanasius; « qui sunt apud omnes in confesso (ὁμολογουμενοι), » ut est apud Cyrillum et in Synopsi Athanasiana; « qui definitio iudicio inserti » (ἐγκριτοι) (1), ut apud Nazianzenum; « quorum certissimus canon, » ut apud Amphilochium; qui sunt libri certi in oppositione ad *dubios*, ut apud Hieronymum.

d) Res extra omne dubium ponitur ex modo, quo Patres hi omnes libris quos ponunt extra canonem, usi sunt tamquam ad sacram Scripturam pertinentibus ex communi Ecclesiae persuasione. Vide supra th. X.

2um Principium sequitur ex antecedenti. Canones huiusmodi habent quidem propositum excludere a censu Scripturarum sacrarum libros apocryphos; at libros *secundi ordinis, antiλεγόμενους, ecclesiasticos et lectos in Ecclesia* minime excludunt velut *certe et definita sententia* non pertinentes ad s. Scripturam. Excludentes ergo locutiones additae libris in solemnium numero *viginti duorum* comprehensis, quando dicitur « in his *solis* esse doctrinam pietatis, » « hos *solos* esse genuinam Scripturam, » « hos *solos* a fidelibus esse legendos, » intelligi debent in oppositione ad libros *apocryphos*, non ad libros *secundae classis*, qui nondum aliquatâ quaestione erant dubii (2).

(1) Nazianzeni ἐγκριτον prorsus idem significat ac ἰνδίαθηκον apud Eusebium et alios; ἰνδίαθηκον autem est ex demonstratis idem ac ὁμολογουμενον, nec adhibetur nisi de libris *citra controversiam* in canone positis. Multo melius antiqua versio Billii habet « *certum numerum* » quam nova Caillavii, qui perperam interpretatur « *selectum numerum*, » ac si graece esset ἐκκριτον.

(2) Nomen hoc quo dicuntur *libri controversi, antiλεγόμενοι, ἀμφιβαλλόμενοι*, accipi potest dupliciter; sensu *generico* significat omnes libros a quibusvis etiam a solis haereticis velut Scripturas sacras adoptatos et inter ὁμολογουμενους non comprehensos, adeoque significare potest

Constat id a) ex ipsa natura diversitatis inter libros certo divinos, inter dubios, seu potius divinos habitos ex communi ecclesiastica consuetudine, qui tamen in dubium vocabantur a nonnullis, et inter certo non divinos. Constat b) ex praxi horum ipsorum Patrum, qui frequentissime haece libris utebantur ut Scripturis divinis, non secus ac proto-canonicis. Constat c) ex diserta Patrum declaratione in his ipsis catalogis, in quibus scopum sibi propositum esse aiunt praemunire fideles contra libros apocryphos, qui undique ab haereticis obtrudebantur.

Quapropter inter canonem completum et canones illos deficientes non est oppositio contradictionis, sed diversitatis tantummodo, sicut inter perfectum et periciendum suoque tempore supplendum. Ita Cassiodorus commemoratis diversis iudiciis incompletis Hilarii, Epiphani, Hieronymi, Rufini ex una parte et canone completo codicum ecclesiasticorum atque Augustini ex parte altera, verissime animadvertit: « Patres non contraria dixerunt sed diversa, ut non impugnare sed invicem se potius exponere videantur; » sicut etiam inter definitiones Conciliorum diversitas est, sed nulla contradictio. Divin. institut. c. 14. Pariter absque contradictione Concilium Trullanum suscipere et secundum illud Graeci in suum Corpus Iuris inserere potuerunt una serie canones diversos, incompletum Concilii Laodicensis et completum Conciliorum Africanorum (in Nomocan. Photii apud Mai Spicil. Rom. T. III. P. II. p. 131.), ut scilicet unus suppleretur per alterum.

3um Principium consequitur pariter ex primo. Quando aliqui Patres, ut Hieronymus et Rufinus, dicunt hos libros

etiam libros apocryphos, quibus contradicitur universim ab Ecclesia catholica; sensu specifico proprium est libris secundae classis, quamdiu scilicet de illis intra fines Ecclesiae fuit aliqua controversia. Ita Eusebius III. 25. post enumeratos libros tum specifico sensu ἀντιλεγόμενους; tum libros apocryphos concludit: « hi omnes fuerint inter controversos » ταυτα μὲν πάντα τῶν ἀντιλεγόμενων ἐστίν. De apocryphis intelligendus videtur Cyrillus catech. IV. n. 34, ne sibi ipsi et consuetudini totius Ecclesiae, etiam Hierosolymitanae contradicat, quando ait: « qui ignoras ἀλογώμενα, quid frustra laboras circa controversos libros » περί τὰ ἀμφιβαλλόμενα.

secundi ordinis legi quidem ad aedificationem plebis, non tamen proferendos esse ad auctoritatem fidei confirmandam; id intelligi debet non ideo dictum, quod de eorum inferiori auctoritate iam constaret, sed quod ea aetate nondum omnibus constabat de pari auctoritate cum ceteris libris Scripturae. Erant igitur isti libri etiam tum praxi universali Ecclesiae satis confirmati, ut tuto tanquam Scriptura sacra et eloquia Dei et oracula Spiritus Sancti ad fideles proferri possent; non tamen erant apud omnes extra controversiam ita, ut polemicè etiam adversus contradictores eadem firmitate possent adhiberi. Patet hic sensus tum ex propria ratione libri, qui in quaestionem vocatus est, utrum certo sit liber Scripturae inspiratae, et qui proinde sit ἀπὸ θεοῦ; seu controversus, tum evidentissime ex modo quo iidem illi PP. his libris usi sunt etiam ad dogmata confirmanda. Cf. supra p. 412. 414. 417.

Hinc non est mirum, Patres etiam eos qui ipsi hos libros sine dubitatione inter Scripturas habebant, tamen in eorum usu polemico aliquam cautionem commendasse, quamdiu res nondum undequaque liquida erat nec solemne de ea iudicium latum. Ita Augustinus fatetur, ut paulo ante vidimus, « adversus contradictores non tanta firmitate proferri, quae scripta non sunt in canone Iudaeorum » Civ. Dei XVII. c. 20. n. 1. (1). In ipso illo loco (de Doctrina christ. I. II. c. 8. n. 12.), ubi exhibet iuxta consensum Ecclesiarum Africae imò totius Ecclesiae latinae canonem librorum sacrorum, simul tamen indicat, non ubique aequalem esse de li-

(1) Immerito huc etiam trahi videtur illud, quod habet Augustinus Retract. I. I. c. 10. n. 3. de libro Ecclesiastici. « Video, non recte appellatione verba prophetica, quibus scriptum est: quid superbis terra et cinis; quia non in eius libro legitur, quem certi simus appellandum esse prophetam. » Cum verba scilicet non sint prophetia futuri, possent dici prophetica ex munere prophético scriptoris, de quo non constat. Librum autem Ecclesi. computandum esse inter propheticos, quia in auctoritatem recipi meruit, san quatenus liber est inspiratus, testatur de Doctrina Christ. I. II. c. 8, nec illud corrigit in Retract. I. II. c. 4. n. 2, quamvis ibi retractet, quod eo loco operis de Doct. Christ. dixerat de scriptore Ecclesiastici, quasi idem etiam scripsisset librum Sapientiae. Vide supra p. 429.

bris omnibus consensum et ideo, quamdiu is maneat status quaestionis, esse aliquod discrimen observandum in usu polemico et dogmatico « Scripturarum canonicarum, » ut solers indagator « eas quae ab omnibus accipiuntur Ecclesiis catholicis, praeponat eis quas quaedam non accipiunt; in eis vero quae non accipiuntur ab omnibus, praeponat eas quas plures graviioresque accipiunt, eis quas pauciores minorisque auctoritatis Ecclesiae tenent. »

S. Augustinus nomine *Scripturae canonicae* nihil umquam aliud intellexit quam libros divinitus inspiratos et ideo auctoritatis prorsus divinae, in qua non possunt esse gradus, ut unus liber *canonicae Scripturae* maioris, alius inferioris auctoritatis censeatur. Deus ipse, inquit, « Scripturam condidit, quae canonica nominatur, eminentissimae auctoritatis » Civ. Dei XI. 3. « Ita sibi omnia in *canonica auctoritate* concordant, ut tamquam uno ore dicta iustissimâ et prudentissimâ pietate credantur » contr. Faust. XI. cc. 5. 6. cf. ep. 82. (al. 19.) n. 3. ad Hieronym.

Quando igitur ex loco citato (de Doctr. christ. II. c. 8. n. 12-14.) opponitur trita difficultas: Augustinus inter libros ipsos quos appellat canonicos, discernit alios maioris alios inferioris auctoritatis; responderi debet distinguendo. Discrimen agnoscit in auctoritate insita *librorum canonicorum*, ita ut aliquos eorum minoris auctoritatis esse, et tamen *libros canonicos* appellari posse existimaverit, *nego*. Constat ratio negationis ex paulo ante dictis. Discrimen indicat in modo, quo libri canonici innotescant, *subdistinguo*: quasi ipsi Augustino non satis innotuissent ut canonici libri omnes quos enumerat, aut non consentiens et constans esset Traditio Ecclesiarum Africae et Ecclesiae occidentalis universae, *nego*; discrimen in modo, quo libri alii omnium consensu, alii non sine aliquorum tum adhuc obtinente contradictione innotesebant, Augustinus indicat *historice* et ad usum *polemicum*, *concedo*.

Ratio huius negationis et concessionis patet ex ipsa lectione loci Augustini. Monet imprimis, ut solers indagator *divinarum Scripturarum* legat totas Scripturas, « dumtaxat eas quae appellantur *canonicae*. » Proponit deinde totum

canonem Scripturarum complectentem libros omnes et solos, quos nunc adhuc habemus in canone Ecclesiae catholicae. Concludit: « in his omnibus libris timentes Deum et pietate mansueti quaerunt voluntatem Dei. » Testatur igitur Augustinus, hos omnes libros esse positos in *canone* Ecclesiae, esse *Scripturas canonicas*, quae appellatio non est ambigua, sed certa et ratâ significatione designat « *Scripturas eminentissimae auctoritatis*, » ut constat ex dictis. Nihilominus quia novit s. doctor excitatione alicubi dubitationes de nonnullis ex his libris, utrum sint *canonicae Scripturae*; ipse nec voluit nec potuit haesitationem et dissensionem illam quamdiu in Ecclesia tolerabatur, velut haereticam condemnare. Unde in eo quaestionis statu fatendum sane erat, libros alicubi minus certos « non tanta firmitate adversus contradictores proferri. » Qua de re solers Scripturarum indagator monendus erat et docendus. « Tenebit igitur hunc modum in Scripturis canonicis, ut eas quae ab omnibus accipiuntur Ecclesiis catholicis, praeponat eis quas quaedam non accipiunt » etc.

Ex isto contextu simul patet, hoc loco sicut alibi (contr. ep. Manich. n. 6. et saepe contr. Faust.) constitui ab Augustino principium, *Scripturas canonicas* non nisi auctoritate Ecclesiae catholicae cognoscendas et suscipiendas esse. Quo principio Augustini et reliquorum Patrum admissio iam pridem omnis de libris deuterocanonice dubitatio sublata et causa finita est; utinam aliquando finiatur et error. Cf. th. IX. n. I.

Partim ad hanc ambiguitatem indicandam, quae aliquando fuit inter doctores orientales, partim eo sensu, quo Augustinus loco superius citato Machabaeorum libros seunxit a canonicis Scripturis, potuit adhuc Gregorius M. Moral. I. XIX. c. 21. n. 34. eosdem libros Mach. distinguere a Scripturis canonicis, ubi citans factum Eleazari ex 1. Mach. VI. 46. ait: « non inordinate agimus, si ex libris licet *non canonicis* sed tamen *ad aedificationem Ecclesiae editis* testimonium proferamus. » Certe in Ecclesia Romana post decreta praesertim Innocentii, Gelasii, Hormisdiae dubium nemini esse poterat, libros Mach. esse inter canonicos Ec-

clesiae; non tamen erant inter *viginti duos* in canone Hebraeorum, unde poterat Gregorius adhuc munere Apocripharii Constantinopoli fungens, cum haec scriberet, distinctionem orientalium, Hieronymi et Rufini prae oculis habere, et nomen *libri canonici* eo quo ab illis factum erat, sensu usurpare.

THESIS XIV.

Expediuntur difficultates, quae ex scriptoribus sequioris aetatis produci solent.

« Si qui scriptores ecclesiastici inde a saeculo VI. et doctores scholastici ante Concilium Tridentinum libros deperocanonicos adhuc extra canonem numerare videntur, si vel solum historice referant veterum sententias; vel distinguunt canonem Hebraeorum a complexu Scripturarum sacrarum in Ecclesia; vel permoti alicuius antiqui doctoris sententia indicant, ante definitivum iudicium nondum penes omnes certo constitisse de pari horum librorum cum protocolis auctoritate. Generatim vero totius huius quaestionis ea est ratio, ut in triplici suo stadio necessitatem quidem demonstrat infalibilitatis Ecclesiae in custodiendo deposito, non autem (quod Ecclesiae hostes dixerunt) necessitatem novae revelationis ad canonem Tridentinum constituendum. »

Complanatis difficultatibus, quae ex PP. IV. et V. saeculi (addito Gregorio M.) opponi possent, superest, ut pauca subiungamus de scriptoribus ecclesiasticis sequioris aetatis. Reperiuntur enim ex iis aliqui, qui fere referunt catalogos, quos penes Athanasium, Nazianzenum, Epiphanium, Hieronymum legerant. At ea est relatio historica potius status quaestionis ut fuerat IV. et V. saeculo, quam testimonium de dissensione adhuc horum scriptorum tempore permanente, licet fateamur etiam tum quaestionem sententia definitiva et ab universa Ecclesia necessario tenenda nondum fuisse terminatam, vel potius ut terminatam nondum omnibus innotuisse; unde fit, ut sequiori adhuc aetate fere usque ad Concilium Tridentinum vestigia aliqua antiquae haesitationis apud nonnullos doctores superesse potuerint.

I. Ad hos quos dicimus enarratores historicos, pertinent Iunilius Africanus saec. VI. (de Partibus div. leg. I. I. c. 3-7. Galland. T. XII. p. 79.); Leontius Byzantinus

saec. VII. (de Sectis Act. 2. Galland. ib. p. 627.); Ioannes Damascenus saec. VIII. (de Fide orthodoxa l. IV. c. 17.); Nicephorus Constantinopolitanus saec. IX. (in Sticheometria post Chronographiam edita a Goario Paris. 1652. p. 419. et a Pithoeo in Codice canonum p. 348.).

Iunilius sua didicit Constantinopoli a Paulo quodam gente Persa ex schola Nissibena. In divisione generica concurrat cum s. Hieronymo et aliis supra citatis Patribus saeculi IV. Distribuit libros omnes quoad auctoritatem in tres classes. In prima classe sunt libri *auctoritatis perfectae*, qui unanimes consensu et quoad V. T. etiam ab Hebraeis suscepti sunt, appellanturque *canonici*. In altera classe ponuntur libri *auctoritatis mediae* (1), qui a pluribus iunguntur cum canonicis, non tamen ab omnibus in pari auctoritate habentur, quoniam apud Hebraeos quoque super hac differentia recipiebantur, sicut Hieronymus ceterique testantur. Tandem *nullius auctoritatis* sunt libri apocryphi. At vero in distributione speciali singulorum librorum Iunilius singularis est ita et manifesto falsus, ut non solum a sua Ecclesia Africana sed etiam ab aliis omnibus doctoribus dissentiat, nec ullus umquam sive ante sive post ipsum simile quidquam dixerit. Collocat inter libros mediae auctoritatis h. e. inter ἀπιλογομένους; non modo Iudith (2), Esther, duos Mach., Sap.; sed etiam duos Paralipomenon, Iob, duos Esdrae, Canticum Canticorum, qui posteriores omnes sunt in canone Hebraeorum et inter ἀπολογούμενους. Contra vero Ecclesiasticum Iesu filii Sirach adnumerat canonicis primi ordinis, quod aequae ceteris huius divisionis auctoribus repugnat. Potest itaque Iunilius testis esse de divisione librorum in tres classes apud PP. nonnullos IV. et V. saeculi, ad quos appellat, et de sensu huius divisionis, quae ceterum aliunde satis perspecta habemus; at quoad distributionem singulorum librorum nullus est frugis.

(1) Simile aliquid est in Amphiloehii iambis ad Seleuc. v. 255, ubi praeter Scripturas primi ordinis et canonicas appellantur aliae mediae et aliae spuriae τινος μιν ἔμπροσθεν, ἢ ἢ ἐν τοῦτον.

(2) Liber Tobiae omissus est, ut equidem non dubito, errore librarii; nam paulo post l. II. c. 8. Iunilius diserte eum allegat cum Dan. ut Scripturam sacram.

Leontius libros N. T. omnes quidem recenset; ex V. T. autem nonnisi 22. qui sunt apud Hebraeos, omittens cum *Athanasio*, *Nazianzeno* aliisque librum *Esther*. Satis vero indicat suum consilium, non omnes *Scripturas Christianorum* sed in V. T. solos libros ab Hebraeis etiam admissos enumerandi. Refert enim hunc canonem, ubi aggreditur confutationem *Iudaeorum*, ita concludens recensionem. « *Veteris Testamenti* hos libros omnes recipiunt *Hebraei*. Quae cum ita sint, decet *Hebraeorum dogmata* primum exponere etc. »

Damascenus fere transcribit verba *Epiphanii*, ubi hic (de ponder. et mensur. n. 4.) recenset libros, quos *Iudaei* in arcam sive, ut loquitur *Tertullianus*, suum in armarium ad miserunt. Pariter *Nicephorus* libros omnium trium classium V. T. *κεκκονισμενους, ανεπιγερομενους, αποκριτους* desumpsit ex *Synopsi Athanasiana*; in N. T. autem transcripsit catalogum *Nazianzeni*, *Cyrrilli*, et *Concilii Laodicensi*, in quo *Apocalypsis* omittitur. Neque igitur *Damascenus* neque *Nicephorus*, qui ambo scripserunt post *Concilium Trullanum*, possunt censi statum quaestionis exhibere, ut erat in *Ecclesia graeca VIII. et IX. saeculo*. Sed alter quidem ex *Epiphania* recenset libros, ut sunt apud *Hebraeos*; alter vero *historice* refert librorum divisionem, ut erat consignata ab illis doctoribus *saeculo IV. et V.* Quis enim, ut de aliis nihil dicam, in animum inducat, adhuc *IX. saeculo* *Apocalypsin* in dubium vocatam fuisse, seu potius neque inter libros dubios numeratam? Quia scilicet *Nicephorus* eam non reperit in catalogis deficientibus *IV. saeculi* quos transcribit, etiam ipse *historicus fidelis* eam omittit; sicut vicissim in V. T. describit libros omnes, ut eos invenit in suo auctore notatos velut controversos aut *apocryphos*, licet inter hos sint aliqua monstra nominum, de quibus *saeculo IX.* nemo amplius erat sollicitus.

II. Specialem aliquam explicationem postulat *vetustiorum Scholasticorum* et *scriptorum medii aevi* modus sentiendi et loquendi quoad hoc caput doctrinae. Generatim eos inhaesisse *universali usui Ecclesiae* et *disertae doctrinae*, ut *explicite* proposita est in *Conciliis Africanis*, a s. Au-

gustino et aliis *Patribus*, et in *decretis Romanorum Pontificum*, iam demonstravimus in *thesi XI.* *Nihilominus* auctoritate potissimum s. *Hieronymi* factum est, ut *plures* sequerentur modum eius loquendi de *canone* tamquam *complexu eorum tantummodo librorum*, qui etiam ab *Hebraeis* admissi essent. Inde vero *singuli aliqui magistri* in suis *lucubrationibus* et *intra scholae cancellos*, ubi intendebant distinguere, quid *stricte* loquendo ad *fidei iam tum definita dogmata* pertineret, quid *licet* *doctrina communis*, *supremum hunc gradum* non attingeret, *incipites sese monstrabant* de ipsa horum librorum pari cum *canonicis primi ordinis auctoritate* usque ad tempora fere *Concilii Tridentini*. Post *decretum autem Tridentinum*, *eoque magis post solemnem eius declarationem* in *definitione Concilii Vaticani* (*Const. I. cap. 2. can. 4.*) *penes catholicos iam nullus dubitationi locus esse potest.*

Itaque *scriptores illi mediae aetatis*, qui libros *penes Hebraeos non admissos* videntur adhuc *numerare extra canonem*, fere *unice* pendunt ex *sententiis* s. *Hieronymi*, ad cuius *prologos* plerique *diserte appellant*, ubi s. *doctor* hos libros dixit *apocryphos*, qui *proferendi non sint* ad *fidei dogmata confirmanda*. *Dividi autem* possunt illi *magistri* in *duplicem classem*.

I°. Plerumque ea quae *legebant apud s. Hieronymum*, componebant cum *communi Ecclesiae doctrina et praxi* ita, ut *nomine canonis* secundum *genuinum Hieronymi et aliorum PP.* sensum *intelligerent canonem librorum*, qui sunt etiam *penes Iudaeos*; unde *recte* docebant *alios libros non quidem in canone esse*, sed *tamen ab Ecclesia inter sacras Scripturas acceptos fuisse.*

Ita *saec. XII. Petrus Blessensis* supra citatus p. 434.

Petrus Cluniacensis cognomento *Venerabilis* distinguit quidem modum *probandi libros Scripturae V. T.* quod, qui erant in *canone Iudaeorum*, non solum *Traditione Christianorum* sed etiam *codicibus et testimonio Iudaeorum*, alii vero *auctoritate Ecclesiae* demonstrantur. *Priores* « non solum *Christianis* sed et *ipsis Iudaicis litteris attestantibus*... *paris auctoritatis sunt*... *Restant post hos authenticos*

s. Scripturae libros sex non reticendi libri, Sapientiae, Iesu filii Sirach, Tobiae, Iudith, et uterque Machabaeorum liber, qui etsi ad illam sublimem praeecedentium dignitatem (quoad testimonia quibus probantur) pervenire non potuerunt, propter laudabilem tamen et perquam necessariam doctrinam ab Ecclesia suscipi meruerunt... quod si, sicut Iudaeis de Moysae Christus dixit, eius Ecclesiae non creditis, quomodo verbis meis creditis? » Pet. Cluniac. contr. Petrobrusian. Bibl. Max. PP. T. XXII. p. 1044.

Petrus de Riga in manu scripta Paraphrasi metrica V. et N. T. (apud Hodium p. 655) ait: « sed licet excepti (ex canone), tamen hos authenticat usus Ecclesiae, fidei regula, scripta Patrum. » Similiter Ioannes Belet in Explicat. divinor. officior. c. 60. fol. 339. (ed. Venet. 1577. cum Rationali Durandi) primum numerat 22 libros, qui a Iudaeis quoque habentur « authentici, » inter quos recenset etiam Iudith. Tum sequitur: « quatuor tandem enumerant apocrypha, librum videlicet Tobiae, Machabaeorum, Philonis cuius principium est Diligite iustitiam (i. e. librum Sapientiae), et Iesu filii Sirach, appellaturque etiam Ecclesiasticus. Verum hos quatuor quidam non recipiunt, Ecclesia tamen eos approbat, quod argumentum fere habeant librorum Salomonis, etiamsi eorum auctores pro certo ac vere non sciat (1). Alios duos credimus Esdras composuisse » (2).

Eodem modo nomen apocryphorum, quod legitur in Prologo galeato s. Hieronymi, explicant alii, e. g. Petrus Comestor in Historia Scholastica: « apocrypha sunt, quod auctor ignoratur eorum; sed quod de veritate non dubitatur, ab Ecclesia recipiuntur. » Vide supra p. 433. 434. Ipsi Comestoris verbis saec. XIII. utitur Hugo a. S. Charo in explicatione Prologi galeati (initio Postillae in II. Reg.) et alibi, iisdem Ioannes lanuensis (apud Hodium p. 657.). Ex manuscripta

(1) Manifesto absurda est horum verborum paraphrasis, ut citatur ab Hodio p. 655: « Hos quatuor non recipit Ecclesia, tamen authenticat, etsi eorum auctores nesciat, quia sententiam librorum Salomonis tenent. »

(2) Vides, etiam hunc scriptorem libros deuterocanonicos immiscere sine distinctione auctoritatis inter protocanonicos, ad quos certe pertinent libri Esdrae.

Postilla Hugonis in I. Ios. refert Hodium versiculos: « Hi quia sunt dubii (sensu explicato quoad nomen scriptoris), sub canone non numerantur; sed quia vera canunt, Ecclesia suscipit illos. » In eundem sensum explicari debet Hugo Victorinus (saec. XII.), qui in I. de Scriptur. et scriptor. ss. c. 6. (inter Opp. Richardi Victorini T. I. fol. 156.) simpliciter recitat verba s. Hieronymi, ceterum vero libris deuterocanonis utitur sine discrimine ut Scriptura sacra.

2. Negari tamen non potest, aliquos ex magistris scholae ob s. Hieronymi sententias ante definitionem Concilii Tridentini ancipites haesisse, et videri tribuisse hisce libris inferiorem gradum auctoritatis quam iis, qui sunt in canone Hebraeorum, ut saec. XII. Ioannes Sarisburiensis ep. 172. (Bibl. Max. PP. T. XXIII. p. 468.); Radulphus Flaviacensis in Lev. I. XIV. praefat. (ibid. T. XVII. p. 177.) in multis fere sequens Iunilium Africanum; saec. XIV. Okam in Dialogo P. III. Tract. I. l. 3. c. 16. in quo alioquin sunt multa erronea (in Monarchia Goldasti T. II. p. 834.). Ambigue loquitur Lyranus praefat. in Tob., ubi tamen videtur posse explicari ita, ut hos libros solum sub inferiori gradu inspirationis scriptos esse censuerit, sicut Iudaei docent de hagiographis. Difficilia pariter sunt, quae habet adhuc saeculo XV. s. Antoninus in Summa theolog. P. III. titul. 18. c. 6. §. 2. Tostatus in Matth. praefat. q. 2. negat quidem irrefragabilem deuterocanonicorum librorum auctoritatem; alibi vero (in II. Reg. praefat. qq. 28. 29.), ubi data opera explicat Prologum galeatum s. Hieronymi, clarissime sanam tradit doctrinam. Postremo Caietanus saeculo XVI. paulo ante Conc. Trid. in fine Commentarii in I. Esther ea habet, quae post Concilium nemini catholico fas esset sentire aut docere (1).

Summa itaque totius causae haec est. Doctores medii

(1) Ubi in Conc. Tridentino postulabatur sanctio anathematis adversus eos, qui omnes libros pro sacris et canonicis non recipient, inter auctores catholicos quorum audacia accensabatur, nominatim etiam Caietani mentio facta est. Maior pars Patrum indicabat, anathema esse addendum « a fin di comprimere l'ardimento contrario d'alcuni Cattolici, fra cui numerasi ancora il Gaetano » Pallavic. I. VI. c. 11. n. 8.

aevi habuerunt hos libros omnes inter ss. Scripturas, eodemque viderunt in ecclesiastico usu et in ipsis catalogis quos saltem ex Augustino et collectionibus canonum noverunt, indiscriminatim susceptos. Simul vero cum eis obversarentur sententiae quorundam Patrum maxime s. Hieronymi de differentia canonis hebraici, alii quidem iique plurimi, ut res ipsa postulabat, ex Ecclesiae ipsius sensu satis manifestato difficultatem componebant; aliis tamen usque ad solemnem Ecclesiae definitionem nondum satis constare videbatur de pari cum protocanonicis auctoritate eorum librorum, quos extra canonem hebraicum et apocryphos a tanto doctore dictos esse videbant. Et sane ex concessione gravissimorum etiam doctorum illius aetatis apparet, rem nondum ita liquidam et omnibus satis propositam fuisse, ut citra fidei discrimen in dubium vocari non potuerit. Ita s. Thomas 1. q. 89. a. 8. ad 2. ait, apparitionem Samuelis (1. Reg. XXVIII. 12. sq.) posse explicari sensu proprio ex operatione et revelatione divina, ut apparet ex Ecclesi. XLVI. 23; « vel illa apparitio, inquit, fuit procurata per daemones, si tamen Ecclesiastici auctoritas non recipiatur propter hoc, quod inter canonicas Scripturas apud Hebraeos non habetur. » Cf. August. 1. de cura pro mortuis gerenda c. 15. n. 18.

III. Ex omnibus quae in hac et in antecedentibus thesibus dicta sunt, manifestum est triplex stadium, quod in explicatione dogmatis de divinitate librorum deuterocanonicorum V. T. distingui potest: a) simplicis fidei et susceptionis librorum in usu et praxi Ecclesiae usque ad initia IV. saeculi; b) ortae deinde ex comparatione Scripturarum Ecclesiae cum canone hebraico inquisitionis et haesitationis penes doctores praesertim in Ecclesia graeca saec. IV. et V, quae paulatim, ad perseverantem usum Ecclesiae accedentibus decretis Conciliorum Africae, Pontificum Innocentii I. et Gelasii, desiit quidem in consensionem moraliter universalem, non tamen ita, ut adhuc media aetate non remanerent vestigia prioris controversiae. c) Sequitur denique solemnis definitio ac iudicium, quo controversia omnis terminatur et dissensio inter catholicos excluditur. Huc transferenda omnino sunt, quae de triplici stadio in explicatione

dogmatum quorundam praeunte Augustino diximus in Tractatu de Traditione th. XXIII. n. IV.

Ex demonstratis satis etiam constat, non nova profecto revelatione opus fuisse ad horum librorum divinam inspirationem et auctoritatem definiendam; sed iudicium versatum esse circa Traditionem apostolicam, cuius indicia, monumenta, et documenta exstant quam plurima inde ab aetate apostolica vel Apostolis proxima. Nihilominus tamen ea est inter catholicos aliquos doctores per plura saecula ambiguitas, ut, quamvis Protestantes reiicientes hos libros intolerabilis temeritatis convinci possint etiam ex solis monumentis Traditionis, plena tamen nostra securitas et exclusio cuiusvis dubitationis innitatur Ecclesiae infallibilitati in discernenda genuina Traditione apostolica.

In thesibus totius huius capituli studuimus non modo statueri principia, sed etiam exponere speciales declarationes ad solutionem omnium difficultatum, quas contra Traditionem apostolicam librorum deuterocanonicorum Protestantes ac prae ceteris Humfridus Hodius (De Bibliorum textibus originalibus) coacervarunt. Mirum vero est, quod Leibnitium non pudnerit easdem velut demonstrationes refricare in ep. 31. ad Bossuetum (Opp. Leibnitii ed. Dutens T. I. p. 626. sq.). Compendiaria responsio Bossueti videri potest ibidem ep. 37. p. 657. sq.